

Læsetekster for gymnasium, hf mv.

Elisabeth Arnbak og Carsten Elbro

Orientering til læreren

2. udgave, august 2000

**Læsetekster for gymnasium, hf mv.
Orientering til læreren**

Forfattere Elisabeth Arnbak og Carsten Elbro,
Center for Læseforskning Københavns Universitet

1. oplag, september 2000

ISBN 87-603-1790-6
ISBN (WWW) 87-603-1792-2

Udgivet af Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen,
Området for de gymnasiale uddannelser

Repro og tryk: Malchow A/S, Ringsted

Printed in Denmark 2000

Vejledning

Sigtet

Nogle elever læser så langsomt og usikkert, at de går en meget vanskelig tid i møde, når de begynder i gymnasiet eller på HF. I visse tilfælde, fx ved svær ordblindhed, er problemerne kendt på forhånd. I andre tilfælde er de det ikke. I forhold til folkeskolen stiller gymnasiet nok især højere krav til avancerede aspekter af læsning, bl.a. til selektiv læsning, til fortolkning og til selvstændigt overblik over komplekse sammenhænge i tekster.

Det er vigtigt, at både lærere og elever hurtigt bliver klar over, hvordan elevernes færdigheder passer til de gymnasiale krav. Det gælder måske i særlig grad for enkelte elever med deciderede vanskeligheder. Her kan der være brug for individuel rådgivning.

Sigtet med Læsetekster for gymnasiet og HF er at tilbyde et sæt tekster og opgaver, som kan danne grundlag for en vurdering af relevante læse- og stavefærdigheder ved indgangen til de gymnasiale uddannelser.

Om læsning og læsevanskeligheder

Læsning af en tekst vil kort sige at gendanne sig et forestillingsindhold baseret på genkendelse af tekstens ord og ens forhåndsviden om tekstens emne. Det er en temmelig kompleks proces, som omfatter adskillige kognitive komponenter. Se fx oversigten i artiklen *læsning* i Den Store Danske Encyklopædi eller i Ingvar Lundbergs *Sprog og læsning* (1997). Da læseprocessen er så kompleks, er der også mange ting, der kan gå galt.

Ordblindhed er det mest alment udbredte og bedst beskrevne problem, det består i store vanskeligheder med at lære at genkende skrevne ord. Sådanne vanskeligheder giver sig udslag i hyppige fejllæsninger, i ringe læsehastighed, ringe tekstforståelse og i stavevanskeligheder. Ordblindhed findes i grader fra svære, livsvarige problemer - til milde former, der er mest generende for stavefærdigheden. Ca. 7 % af de voksne danskere opfatter sig selv som ordblinde. Der kommer ordblinde elever i gymnasiet; men indtil videre er det kun en lille del af de ordblinde, der forlader folkeskolen, som går videre i gymnasiet. Ved Læsetekster for gymnasium og HF vil ordblinde elever især have vanskeligheder med *staveopgaven* og med *læsehastigheden* - de når slet ikke igennem den indledende novelle.

Passiv læsning er formentlig et mere udbredt problem i de gymnasiale uddannelser. Passiv læsning vil sige, at man ikke knytter de genkendte ord og meninger sammen med sin forhåndsviden og med tid-

ligere læste dele af teksten. Det betyder fx, at man har vanskeligt ved at finde sammenhæng i komplekse tekster og svært ved at se pointen. Og passiv læsning betyder, at man kun har ringe kontrol med, om man virkelig har forstået teksten eller ej. Dermed kommer den passive læser let til at læse for hurtigt hen over vanskelige passager, ligesom han eller hun spilder tiden med langsom læsning af velkendt passiv læsning kan blandt andet bero på et begrænset relevant ordforråd og på mangelfuldt kendskab til tekstgenrer. Hvis man ved, hvor man kan forvente at finde de væsentligste oplysninger i en tekst, er det ulige lettere at gå lige til sagen. Ved Læsetekster for gymnasium og HF vil passive læsere have relativt mange *fejlsvar* eller oversprungne læseopgaver - især ved de krævende opgaver, som er særskilt omtalt i facitlisten nedenfor. Men det kan ikke lade sig gøre at finde *årsager* til passiv læsning ved hjælp af de foreliggende læsetekster.

Både ordblindhed og passiv læsning kan der gøres noget effektivt ved igennem særligt tilrettelagt undervisning. Men en sådan indsats forudsætter selvfølgelig, at vanskelighederne er kendt, og at lærer- og elevressourcerne er tilstede.

Om læseteksterne

Det er ikke første gang, at der er udvalgt tekster og udformet opgaver med samme sigte som Læsetekster for gymnasiet og HF. Ligesom tidligere tekster stiller de aktuelle tekster krav om et basalt funktionsniveau med hensyn til præcision og hastighed i læsning. Men de stiller samtidig højere krav til forståelsen end tidligere tekster. Det skyldes blandt andet, at vi har fundet, at læseforståelse af dagligdags tekster kun i begrænset omfang forudsiger, hvordan gymnasieelever klarer sig i 1.g. (se *Læsning, læsekurser og uddannelse* af Arnbak og Elbro, Undervisningsministeriets forlag, 1999).

Læsetekster for gymnasium og HF stiller *særlige* krav til læseforståelsen på følgende tre områder: at *gennemskue en upålidelig fortæller*, at *opfatte dobbeltheden i metaforer* og at *få overblik over et dynamisk system*.

For helt at forstå første tekst, novellen "Hr. Ved-alt" af Somerset-Maughan, skal man kunne gennemskue en ikke helt pålidelig *fortæller*. Det er ikke nok bare at forstå, hvad han fortæller, for han fortæller ikke alt det vigtigste. Det er en pointe, at han har et temmelig fordomsfuldt syn på visse mennesker, som han først er nødt til at revidere til slut i historien.

For overhovedet at få noget ud af den næste tekst, "Det blomstrende Slagsmaal" af Tom Kristensen, er man nødt til at forstå farve- og blomster*metaforikken* i digtet. Måske kan nogle elever endda gennemskue det bagvedliggende kunstsyn.

Den tredje tekst, et afsnit fra en fagtekst om blodets kredsløb, er valgt, fordi den kræver, at læseren kan sammenfatte en række oplysninger til en forståelse af et *dynamisk system*. Spørgsmålene til teksten retter sig derfor ikke bare mod åbent for mulerede oplysninger i tek-

sten, men især mod indsigter, der kan udledes fra en samlet forståelse af systemet. Den valgte tekst er blot ét eksempel på krav om forståelse af komplekse systemer. Man vil finde utallige andre eksempler i teksterne til andre fag, fx fysik (hvilke kræfter påvirker et pendul?), historie og samfundsfag (hvilke faktorer betinger udviklingen?).

Elevernes læseforståelse undersøges ved hjælp af spørgsmål med valg mellem flere svar. Dette format (multiple choice) har i internationale undersøgelser vist sig jævnbyrdigt med besvarelser af åbne spørgsmål, så multiple choice er valgt, fordi det er langt det letteste at administrere.

Den afsluttende *staveopgave* indeholder mange alment benyttede ord i gymnasiet. Opgaven afdækker, om eleven hurtigt kan genkende den korrekte stavemåde blandt fire enslydende stavemåder. Hurtig og sikker genkendelse af ords stavemåde er af betydning for elevens skriftlige arbejder, både for fx notater i timerne og for længere skriftlige opgaver, hvor eventuelle staveproblemer kan virke distraherende for både den skrivende elev og for hans eller hendes læsere. Eleverne skal langt fra kunne stave alle ordene rigtigt ved indgangen til gymnasiet; men vanskeligheder med ordene i den første del af listen vil kræve opmærksomhed på eventuelle problemer fra både elev og lærer.

Tidsramme

Det tager normalt ca. 50 minutter at læse og besvare opgaverne i Læsetekster for gymnasium og HF. Tidsforbruget fordeler sig således:

Introduktion til opgaverne	2 min.
Skønlitterær del: Novelle ("Hr. Ved-alt") Digt ("Det blomstrende Slagsmaal")	20 min. (fast)
Faglitterær del: "Blod og blodkredsløb"	15 min. (fast)
Staveprøve	5 min. (fast)
Samtale om opgaverne	5 min.

Instruktion

Tæstageren (læreren) begynder med at læse denne vejledning for eleverne.

Første del svarer til det, der står på side 3 i elevernes teksthæfte:

"I skal læse nogle tekster og besvare opgaver til hver tekst. Først er der to skønlitterære tekster, nemlig en novelle og et digt. Dernæst er der en biologitekst om mennesket.

Der er afsat 20 minutter til at læse de skønlitterære tekster og besvare opgaverne til dem. Jeg skal nok sige til, når tiden er gået.

Bagefter er der 15 minutter til at læse biologiteksten og til at svare på spørgsmålene til den.

Til sidst er der en staveopgave i opgavehæftet. Den er der afsat 5 minutter til.

Spørgsmålene og staveopgaven står i et særligt hæfte mærket "Opgaver" på forsiden. I skal altså have både et teksthæfte og et opgavehæfte, før I kan gå i gang.

Begynd med at skrive navn og klasse på forsiden af opgavehæftet.

Teksttageren venter på at alle har skrevet navn på opgavehæftet

Om lidt skal I alle starte med den første gruppe tekster, de to skønlitterære tekster. I må selv vælge, om I vil læse opgaverne eller teksten først. Hvis I er i tvivl om et svar, må I gerne gå tilbage i den tekst, I er i gang med. Men I må kun sætte ét kryds ved hvert spørgsmål. Hvis I sætter flere, tæller det ikke.

Hvis I bliver færdige før tiden, så bliv siddende og vis hensyn til de andre, der endnu ikke er færdige. Men det er slet ikke sikkert, at I når alle tekster og opgaver. Hvis I *ikke* når at blive færdige, så sæt en streg i opgaverne dér, hvor I nåede til.

Har I både tekster og opgaver - og en blyant parat?

Vi begynder nu. Slå op på side 4 i teksthæftet og begynd at læse novellen "Hr. Ved-alt". Der er 20 minutter til at læse den og digtet bagefter og til at svare på spørgsmålene.

God læselyst."

Teksttageren noterer starttidspunktet. Efter 20 minutter siger han eller hun:

"De første 20 minutter gået. Hvis I ikke blev færdige, så sæt streg dér i opgaverne, hvor I nåede til.

Nu skal I blade videre til biologiteksten på side 12. I har 15 minutter til at læse denne tekst og til at besvare spørgsmålene til den. I må ikke gå tilbage til de skønlitterære tekster."

Teksttageren noterer starttidspunktet. Efter 15 minutter siger han eller hun:

"Der gået 15 minutter. Hvis I ikke blev færdige, så sæt streg dér i opgaverne, hvor I nåede til.

Nu skal I lukke teksthæftet og blade videre til staveopgaven i opgavehæftet. Der er 5 minutter til at løse opgaven i."

Teksttageren noterer starttidspunktet. Efter 5 minutter siger han eller hun:

"Nu er der gået 5 minutter. Luk opgavehæftet."

Når tekst- og opgavehæfterne er samlet ind, kan opgaverne diskuteres i klassen.

Facitliste med bemærkninger

Hr. Ved-alt

De rigtige svar: 1:d, 2:b, 3:b, 4:c, 5:a, 6:d, 7:c, 8:a, 9:d, 10:a, 11:c, 12:d, 13:c, 14:a, 15:b.

Det vanskelige ved novellen kommer af dens fortæller. For det første siger han ikke ligeud, at Mrs. Ramsays perler er ægte og at hun efter al sandsynlighed har fået dem af en elsker, mens hun boede alene i New York. For det andet farver fortællerens racisme fremstillingen af hovedpersonen Mr. Kelada. Fortælleren slutter af det fremmedartede navn og Mr. Keladas hudfarve, at han ikke vil kunne lide Mr. Kelada, som det siges allerede i første linje (spørgsmål 4:c). Den fjendske indstilling lægger sig som et filter over beskrivelsen af Mr. Kelada, og gør at M. Keladas imødekommenhed og venlighed ikke bliver formuleret åbent (spørgsmål 6:d). Mr. Keladas menneskelighed sættes på en afgørende prøve i spørgsmålet om Mrs. Ramsays perler, for perler er netop hans fag (9:d). Hvis han fastholder sin ekspertise, vil han også komme til at afsløre Mrs. Ramsays affære (11:c). Først da Mr. Kelada får sine penge igen, går Mr. Keladas meget hvide løgn om perlerne op for fortælleren (14:a). Kun Mr. Ramsay fatter tilsyneladende intet (15:b).

Man kan have en anelse om, at Mrs. Ramsay er mere køn, end fortælleren siger åbenlyst (7:c); men at hun skulle have haft en affære med Mr. Kelada, som nogle svarmuligheder lægger op til, er helt usandsynligt. I så fald ville han fx aldrig have indladt sig på et vædemål med Mr. Ramsay om perlekæden.

Det blomstrende Slagsmaal

De rigtige svar: 1:b, 2:d, 3:a, 4:b, 5:c, 6:d.

Tom Kristensens lyriske jeg har fornøjelse af at se farverne knalde imod hinanden i værtshusslagsmålet (2:d). Det overraskende er vel, at farveglæden, den æstetiske iagttagelse (5:c), kan være så dominerende, at den kan siges at herske over magtkampen mellem værtshusgæsterne (6:d).

Blod og blodkredsløb

De rigtige svar: 1:c, 2:d, 3:a, 4:c, 5:c, 6:d, 7:d, 8:b, 9:b, 10:b, 11:c, 12:a, 13:d, 14:a.

Teksten er vanskelig at forstå, hvis man ikke kan få overblik over blodkredsløbet. Og mange af opgaverne retter sig netop mod sammenhænge, som ikke er formuleret åbent, men som teksten forudsætter forstået.

Hvis man nøje følger blodets vej i figuren, kan det lade sig gøre at finde svaret på spørgsmål 13:d. Den lange vej fra tarm til kropsceller kan forklares med, at blodet undervejs skal både renses (i lever) og iltes (i lunger) og dermed passere to gange igennem hjertet - både i det "store" kredsløb (i kroppen) og det "lille" kredsløb (gennem lungerne). Blodet taber først og fremmest tryk i kapillærene (14:a); tyngdekraften er uden virkning, da blodet skal lige meget op og ned i forhold til hjertet; og veneklapperne forhindrer kun blodet i at løbe den forkerte vej.

Staveopgaven

De rigtige stavemåder er fremhævet

tellefon	tællefon	telefon	teldefon
brød	brøt	brot	brad
strats	starks	straks	strask
spøj	spøg	spoj	spog
leverpostej	leverposteg	leverpostaj	leverpostag
kvej	kveg	kvaj	kvag
flæskestej	flæskesteg	flæskestaj	flæskestag
blitslys	blizlys	blietzlys	blitzlys
lærne	lærene	lærerne	læererne
mensker	menesker	mennesker	mænnesker
karakter	karekter	kararkter	karrakter
kulepen	kuglepen	kulepend	kuglepend
kærste	kærste	kæreste	kærerste
henvendelse	hænvendelse	henvændelse	hænvændelse
te	té	the	thé
skærebret	skærebært	skærrebært	skærerbært
annalysere	annelysere	analysere	anelysere
diagram	diregram	diegram	diagram
komedie	kommedie	komedje	kommedje
genre	changre	schenre	gengre
sjæfer	sjæffer	schæfer	schæffer
minuter	minutter	minnuter	minnutter
adrese	adresse	addrese	addresse
resume	ressume	ressummé	ressumé
afganer	afgahner	ahganer	afghaner
paralele	parallele	parallele	parallele
karusel	karussel	karrusel	karrussel
kasete	kasette	kassete	kassette
biliard	biljard	billiard	billard
sjækkene	cheksene	checkene	chekkene
hirakisk	hierakisk	hierarkisk	hirarkisk

Tidligere afprøvninger

Læsetekster for gymnasium og HF har været afprøvet i tre tidligere udgaver. Følgende gymnasier har været med i denne afprøvning: Aurehøj Statsgymnasium, Østre Borgerdyd Gymnasium og Birkerød Gymnasium. Vi har været glade for samarbejdet og takker hermed for det. Vi takker også Gymnasieafdelingen i Undervisningsministeriet for tilskyndelse til udviklingen af tekstsættet og for støtte undervejs.

Elisabeth Arnbak

Danmarks Pædagogiske Universitet

Carsten Elbro

Københavns Universitet